Jazyková rozmanitost tisků z let 1576–1612

Multikulturní prostředí kosmopolitního císařského sídelního města se projevilo v produkci domácích tiskáren jazykovou rozmanitostí uskutečněných zakázek. Kromě samozřejmé latiny, společného jazyka evropských vzdělanců (spolu s řečtinou), němčiny a češtiny, vyhovujících čtoucímu obyvatelstvu Českého království a v případě němčiny i zahraničnímu trhu, pokusili se někteří tiskaři zvládnout též objednávky v dalších jazycích – italštině, španělštině, polštině a maďarštině. Většinu z těchto několika desítek cizojazyčných tisků realizovaly tiskárny Jiřího Černého (Nigrina) z Černého Mostu (5 spisů italských, 5 španělských) a Jana Schumanna (Šumana) a jeho dědiců (3 italské, 1 polský). Jednolist v maďarštině, oslavující mladého šlechtice Jánoše Hunyadiho, vytiskl v roce 1588 pražský tiskař Michael Peterle st. Nemálo tisků bylo vícejazyčných. Prozatímní nejnižší statistické údaje, opírající se o bibliografie a odbornou literaturu, uvádějí v letech 1576–1612 celkem 1776 latinských a 194 německých tisků, vzešlých z domácích tiskáren. Jazykově české tisky jsou zatím spočítány jen do roku 1610, s určitostí datovaných od roku 1576 je jich 1052. Vlastní dílny měl hebrejský knihtisk.

V době panování Rudolfa II. bylo u nás, podle dochovaných tisků, vydáno minimálně 11 spisů v italštině, všechny v Praze. Nejvíce z nich má náboženský obsah. Vycházely na popud italských řeholníků působících v Praze a byly určeny především zde dočasně i trvaleji usedlým Italům, kteří tehdy tvořili významnou pražskou menšinu. Italštinu ovšem ovládala i řada příslušníků domácích šlechtických rodů, v jejichž knihovnách se dochovaly také italské knihy vytištěné v zahraničí. I ony byly součástí rekatolizačních misijních úkolů, které měla vydávaná díla podporovat.

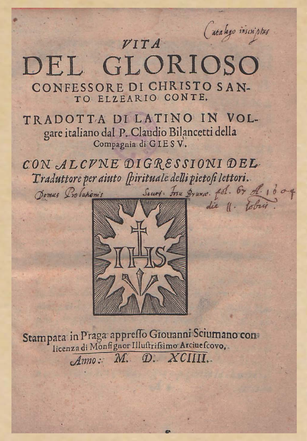
VITA
DEL GLORIOSO
CONFESSORE DI CHRISTO SANTO ELZEARIO CONTE.
TRADOTTA DI LATINO IN VOLGARE italiano dal P. Claudio Bilancetti della Compagnia di GIESV.
CON ALCVNE DIGRESSIONI DEL Traduttore per aiuto spirituale delli pietosi lettori.
IHS
Stampata in Praga appresso Giouanni Sciumano con licenza di Monsignor Illustrissimo Arciuescouo.
Anno: M. D. XCIIII.

Do skupiny duchovních spisů patří například životopis svatého Elzearia od Lorenza Suhra (Suria, 1522–1578), přeložený z latiny do italštiny jezuitským misionářem v Čechách Claudiem Bilancettim (1554–1599) a vytištěný s názvem *Vita del glorioso confessore di Christo Santo Elseario* v Praze v roce 1594 tiskařem Janem Schumannem.
[Zdroj: internet.]

U anonymní italské příručky o křesťanské doktríně *Iesus, Maria. Somma della dottrina christiana …* (Praha 1596) neuvedl tiskař své jméno, pouze místo tisku.
[Zdroj: internet.]

IESVS MARIA.
SOMMA DELLA DOTTRINA CHRESTIANA.
IHS
PRAGÆ, M.D.XCVI.

V italštině byl vydán v Praze roku 1580 u J. Černého také epitaf k úmrtí dcery císaře Maxmiliána Anny Habsburské *Canzone in morte de la serenissima Anna d'Austria*, který složil mladý italský básník Flaminio Rai.

Nebylo to však jen misijní úsilí, které domácím tiskařům přinášelo zakázky na knihy v italštině. Rudolfův dvůr přitahoval také italské myslitele a umělce, jejichž činnost se propojila s domácími tiskárnami a zanechala v italštině tisky i jiného zaměření. U tiskaře J. Černého byla v roce 1593 například vydána kniha o tajném písmu *Scotographia, overo scienza di scrivere oscuro* od soudobého židovského matematika Abrahama Colorniho (* asi 1540).

51. APPARECCHI DI NOZZE.
Al Pittore per lo Ritratto della Sposa.
SPIRA la bella Imago, Peregrino Pittore, Spira la bella Imago, arde d'amore. Opra del tuo pennello E' questo effetto, e quello: Che con vivi colori E gli occhi inganna, e i cori.

I hudba, pěstovaná v Praze na vysoké úrovni, se prosadila několika tisky v italštině, které rovněž zajistila tiskárna J. Černého: v roce 1598 vytiskla sbírku canzonett a vilanel od vlámského hudebníka působícího v Praze Françoise Saleho (1550–1599) a v roce 1602 tři sbírky canzonett a madrigalů *Apparecchi di nozze*, *Concetti spirituali*, *Rime farnesiane* skladatele a básníka G. B. Massarenga.

Ukázka z tisku *Apparecchi di nozze*, tiskařem J. Černým bohatě vyzdobeného rozmanitými typografickými ozdůbkami, s textem tištěným kurzivními typy.
[Foto: Archiv Bibliografie cizojazyčných bohemik, Knihovna Akademie věd AV ČR.]

Z tiskárny J. Schumanna a jeho dědiců ještě vyšlo italsky v roce 1588 pojednání o zpovědi *Breve trattato della confessione* od jezuity Vincenza Bruna (1539–1594) a v roce 1595 slavné protikacířské dílo papežského legáta, jezuity Antonia Possevina (1533–1611) *Il soldato christiano* (Křesťanský voják).

V letech 1603–1604 pobýval v Čechách ve funkci generálního vikáře bavorské provincie augustiniánů Ital Felice Milensio (1568/69–1646), který u pražského tiskaře J. Černého zadal k vytištění dva své spisy: v roce 1603 alegorii *Gigantomachia* o boji gigantů s Bohem, věnovanou kardinálovi Františkovi z Dietrichsteina, jenž Milensia jmenoval teologem své diecéze. Vydání komentáři opatřil další Ital pobývající v Čechách Giovanni Battista Massarengo (1569–po 1596?), znovu vyšlo v Neapoli v roce 1624.

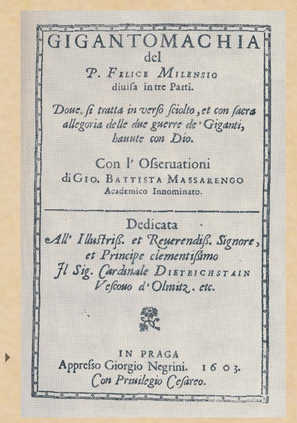
GIGANTOMACHIA
del
P. FELICE MILENSIO
diuisa in tre Parti.
Doue, si tratta in verso sciolto, et con sacra allegoria delle due guerre de' Giganti, hauute con Dio.
Con l' Osseruationi
di GIO. BATTISTA MASSARENGO
Académico Innominato.
Dedicata
All' Illustriss. et Reuerendiss. Signore, et Principe clementissimo
Il Sig. Cardinale DIETRICHSTAIN
Vescouo d' Olmütz. etc.
IN PRAGA
Appresso Giorgio Negrini. 1603.
Con Priuilegio Cesareo.

Titulní strana Milensiova spisu *Gigantomachia*.
[Zdroj: J. Kašparová, in: *Iberoamericana Pragensia* 22, 1988.]

Druhý spis vydal F. Milensio u J. Černého v roce 1604 latinsky – legendu o pouti ke kostelu sv. Osvalda v rakouském Seefeldu, kde byla uctívána zázračná hostie (*De quantitate hostiae contra errorem Oswaldi liber, in quo historia Seefeldensis de admirabili sacramento explicatur*), (znovu vydána v Neapoli v roce 1618).

V 16. a zejména v 17. století bylo velmi oblíbeno používání emblematických příměrů a moudrostí, které se staly i vděčným artiklem tiskáren. Při svém pobytu v Praze sepsal takový spis i J. de Borja a J. Černý jej vytiskl v roce autorova odchodu z Prahy s názvem *Empresas morales al S. C. R. M. Del rey Don Phelipe Nuestro Señor dirigidas …* Juan de Borja se v této knize věnoval morálním tématům – ctnostem a neřestem. Četba nabízela čtenářům zábavu a poučení pro chvíle odpočinku, měla poskytnout morální podporu. Svou knihou, vydanou v Praze, zahájil J. de Borja pozoruhodnou řadu španělských pokračovatelů – do konce 17. století vyšlo ve Španělsku 12 emblematických spisů, jejichž obsahem byly převážně příklady dobré či špatné morálky. České tiskárně se tak dostalo cti stát u počátku tohoto výrazného žánru španělské literatury.
[Zdroj: internet.]

EMPRESAS MORALES
ALA
S. C. R. M. DEL
REY DON PHELIPE
NVESTRO SEÑOR DI-
rigidas, por
DON IVAN DE BORIA DE SE-
Conseja y su Embaxador cerca de Ma-
Cesarea del Emperador RV-
DOLPHO.
II.
Praga per George Nigrin.
1581.

O sto let později, v roce 1680, nechal *Empresas morales* vytisknout v Bruselu autorův vnuk, arciděkan metropolitní kapituly v Madridu, Francisco de Borja. Rozšířil text jak o vlastní emblemata, tak o dodatky z druhého dílu, který po jeho dědovi zůstal jen v rukopisu.

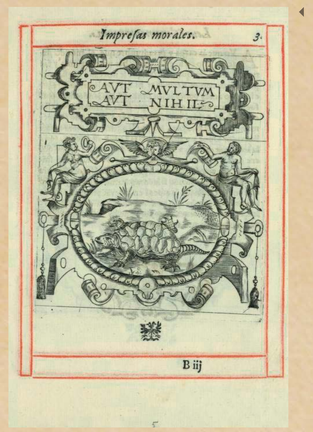
Impresas morales. 3.
AVT AVT
MVLTVM NIHIL.
B iij

Španělský text doprovázely ilustrace s latinskými citáty – zde „Aut multum, aut nihil" (Buď všechno, nebo nic).
Přes všechnu snahu upravit tento spis nanejvýš výpravně měli sazeči očividně nepřekonatelné potíže se symetrickým umístěním mědirytin i drobných vinět na orámované stránky.

Emblemata měla svá pravidla, kterých se J. de Borja přísně nedržel, respektoval však v ilustracích zásadu nezobrazovat lidské postavy, v pražském vydání jsou proto jen dvě taková vyobrazení, mytologický Atlas a poslední asyrský král Aššurbanipal (Sardanopalo).

Tisk emblemat byl pro tiskárnu náročný použitou technikou mědirytu, kterou se jako první u nás odvážil zvládnout právě v této knize J. Černý. Dochovaný exemplář v Národní knihovně ČR, zatím jediný zjištěný v našich knihovnách, má rytiny kolorované a je důkazem obtížnosti, jakou pro sazeče představovala kombinace tisku z plochy (sazba) a z výšky (mědiryt). Některé z celkem sta mědirytin jsou umístěny nakřivo či dokonce obráceně nebo zaměněny v pořadí k číslovaným doprovodným textům.

I další španělské tisky byly tiskařsky náročnou zakázkou – šlo o díla hudební. K Jiřímu Černému dal v roce 1581 do tisku knihu o kontrapunktu (*Libro de música de punto*, dosud se nenašel žádný exemplář) španělský hudebník, básník a po určitý čas i dirigent císařského dvorního orchestru Mateo Flecha ml. (asi 1520–1604), který současně do téže tiskárny připravil k vytištění i soubor písní, které složil jeho strýc Mateo Flecha st., (1481–1553?) a další hudebníci, včetně jeho samotného, s názvem *Las Ensaladas de Flecha …* Zde se ovšem autor patrně velmi angažoval v dohledu nad tiskem, vědom si schopnosti sazečů - v dedikaci J. de Borjovi si omluvně postěžoval, že tiskař nemá žádné větší zkušenosti s nototiskem, a proto mohou být v knize chyby, navzdory jeho vlastnímu korekturnímu úsilí. Třetí komplet polyfonních skladeb vydal M. Flecha v témže roce latinsky – *Divinarum completarum Psalmi*.

Je zatím nezodpovězenou otázkou, zda a proč M. Flecha, navzdory předchozím zkušenostem, poslal v roce 1593 pravděpodobně až z Vídně svůj poslední rukopis *Obra nuevamente hecha* (Nejnovější dílo) k vytištění opět J. Černému a připravil se tím o možnost oprav nepříliš vydařené sazby. Verše k poctě Isabely Rakouské, dcery Maximiliána II. a manželky francouzského krále Karla IX., zesnulé v roce 1592, tak kazilo nemalé množství chyb.

Pedro Cornejo (1536–1618): *Historia de las civiles querras y rebelion de Flandes …* Praha, Jiří Černý z Černého Mostu 1581.
Titulní strana spisu shrnujícího průběh dlouhodobého konfliktu Nizozemí se Španělskem, jehož jednu z fází uzavřelo v roce 1609 dvanáctileté příměří. Jak je v názvu zdůraněno, jde o doplněné vydání, aktualizované údaji až k roku 1580.
[Zdroj: J. Kašparová, in: *Iberoamericana Pragensia* 22, 1988.]
O tom, že majitel tiskárny uložil sazeči, neznalému španělštiny, nesnadnou práci, svědčí ve výtisku Cornejova díla dochovaném v Národní knihovně ČR nejen tiskové chyby, plynoucí z neporozumění textu předlohy, ale i stížnost autora v předmluvě, který tento nedostatek omlouvá vysvětlením, že sám z důvodu nepřítomnosti nemohl provést korektury omylů, kterých se dopustil sazeč bez znalosti jazyka.

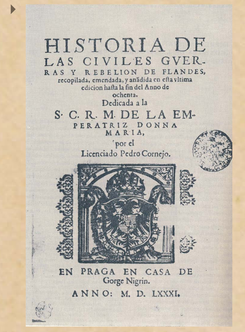
HISTORIA DE
LAS CIVILES GVERRAS Y REBELION DE FLANDES,
recopilada, emendada, y añadida en esta vltima edicion halla la fin del Año de ochenta.
Dedicada a la
S. C. R. M DE LA EMPERATRIZ DONNA MARIA,
por el
Licenciado Pedro Cornejo.
EN PRAGA EN CASA DE Gorge Nigrin.
ANNO: M. D. LXXXI.

Pohled na produkci domácích tiskáren ve vztahu k cizojazyčným tiskům však nelze omezovat jen na spisy vydané v příslušném jazyce. Ke kompletnímu přehledu by bylo nutné připojit ještě poznatky o dílech, která posloužila jako předlohy k překladům, i o podílu cizích mecenášů na zakázkách tiskárnám. Podobně jako J. de Borja například i papežský nuncius Cesare Speciano inicioval či financoval za svého působení v Praze v letech 1592–1598 vydání osmi latinských a italských spisů. Mezi nimi byl i seznam zakázaných knih *Index librorum prohibitorum*, vytištěný v Praze v roce 1596 u Václava Marina z Jenčic.

Od posledních deseti let 16. století zaznamenáváme v českém prostředí množství polonofilských literárních projevů, často na nejvyšší výrazové úrovni.
Navzdory tomu víme jen o čtyřech tiscích v polštině, vzešlých z českých a moravských tiskáren, nepočítáme-li sedmijazyčný slovník vydaný roku 1605 v Praze, v němž kromě latiny, italštiny, dalmatštiny, němčiny, maďarštiny a češtiny figuruje také polština.
Autorem všech těchto spisů byl Bartosz Paprocki (asi 1543–1614), heraldik, historik, překladatel, spisovatel a básník původem z Polska, od roku 1588 po 22 let emigrant v Čechách a na Moravě. Dva jeho spisy vytiskli pražští tiskaři Jan Schumann (*Prognostica virtutum cardinalium in laudem … Maximiliani Secundi … Winšowánia*, 1589) a Daniel Sedlčanský (*Ogrod Krolewsky …*, 1599), dále patrně též v Praze vyšla (bez údaje o tiskaři) *Pamięć nierządu w Polsce* (1587) a v Brně (bez údaje o tiskaři) *Katalog albo porządne opisanie arcibiskupów gnieźnienskich* (1608). Dalších několik děl B. Paprockého, zejména významné *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, bylo vydáno v českém jazyce.

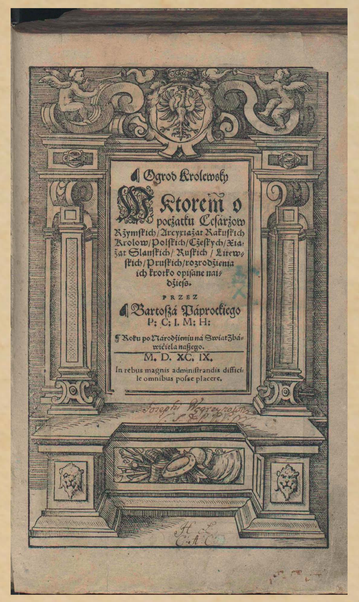
Ogrod Krolewsky
W ktorém o
początku Cesárzom
Rzymskich/Arcyxiążąt Rakuskich
Krolow/Polskich/Czeskich/Xiążąt
Sławskich/Ruskich/Litewskich/Pruskich/rozrodzenia
ich krotko opisane nas-
dziesiąt.
PRZEZ
Bartosza Paprockiego
P. C. I. M. H.
Roku po Narodzeniu na Swiat Zbawiciela nassego.
M. D. XC. IX.
in rebus magnis adeo difficile omnibus placere.

Titulní strana Paprockého spisu *Ogrod Krolewsky* a kopie strany s portrétem českého a polského krále Přemysla Otakara I.
[Zdroj: Polska Biblioteca Internetowa.]

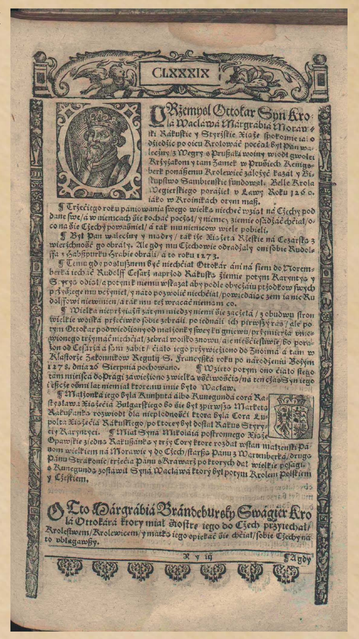
CLXXXIX

V tehdejších Čechách a především na Moravě bylo silné zastoupení polských duchovních. Většina z nich však ovládala češtinu jako svůj mateřský jazyk. Nevznikla tak velká potřeba zadávání polskojazyčných děl českým ani moravským tiskárnám.
Polská literatura tak povětšinou přicházela k českému čtenáři formou překladu. Významné počiny polského literárního prostředí pak nezřídka působily jako inspirace. Například vydání kalvínské bible v roce 1573, o jejíž náklad se zasadila rodina Radziwiłłů, dalo podnět Janovi ze Žerotína k finanční podpoře velkolepého vydání *Bible kralické* (1579–1594).